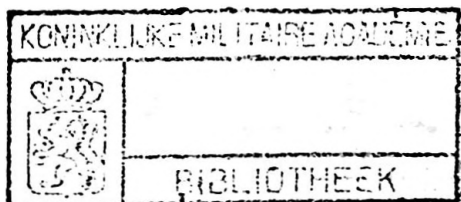
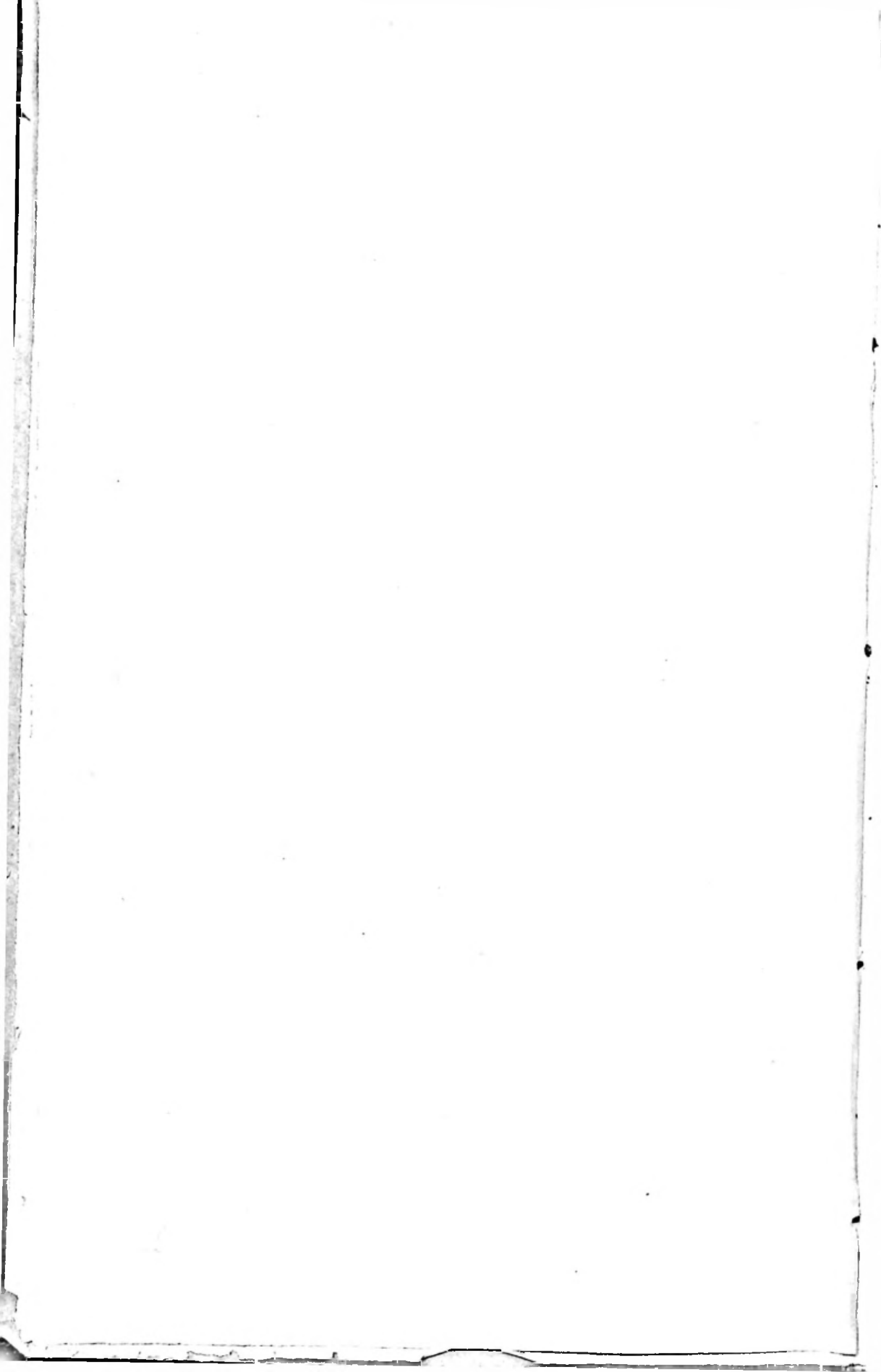

VEREENIGING
TEN
BEOEFENING
VAN DE
KRIJGSWETENSCHAP.

1869—1870.

'S GRAVENHAGE.
C. VAN DOORN & ZOON.
BOEKHANDELAARS VAN Z. M. DEN KONING.
1870.

INHOUD.

1869 — 1870.

	Blz.
29 October 1869. Discussie over de voordracht van den heer VIGELIUS in de bijeenkomst van den 24 ^{sten} December 1868. (Met eene plaat.)	1.
9 December 1869. Discussie over eenige punten door het bestuur aan de orde gesteld, ingeleid door den heer STIELTJES	35.
28 Januari 1870. HOOGENBOOM, Beschouwingen omtrent de verdediging van ons land en hetgeen daarmede in verband staat.	67.
26 Februari 1870. SCHRAVER, Onderzoek naar de geoefendheid van onze infanterie	121.
26 Maart 1870. JEEKEL, Beschouwingen over den vroegeren en hedendaagschen zee-oorlog. (Met twee platen).	172.
29 April 1870. POMPE, Krijgskundige beschouwing van den veldslag bij Langensalza, 27 Junij 1866. (Met eene plaat.)	231.
27 October 1870. Verslag van den toestand en de geldmiddelen der Vereeniging. Benoeming van Bestuursleden en van Commissiën	290.

Naamlijst van de Leden der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap	1.
Correspondenten.	30.

VEREENIGING

TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.

1869-1870.

Verslag der bijeenkomst van den 29sten October 1869.

De heer STARING, Onder-voorzitter, opent de vergadering met eene korte toespraak. Hij vertrouwt dat de rust, die den leden gedurende den zomer is gegund geweest, hen krachten zal hebben doen verzamelen om de taak weder met ijver op te vatten en samen te werken tot bereiking van het doel, dat zij zich hebben voorgesteld.

Het doet hem zeer leed dat de geachte Voorzitter en de heer KNOOP verhinderd zijn om deze vergadering bij te wonen, vooral omdat de Voorzitter dan het nieuwe bestuurslid welkom had kunnen heeten.

De vergadering gaat thans over tot het benoemen van een bestuurslid in plaats van den Majoor PFEIFFER, die voor deze betrekking bedankt heeft. Van de 21 uitgebrachte stemmen verkrijgt de heer W. HOOGENBOOM 11, de heer D. HARDENBERG 4, de heer SCHNEIDER 2 stemmen, en de heeren VAN ROUVEROY en KANN ieder ééne stem, terwijl twee blanco-biljetten zijn ingeleverd.

De heer HOOGENBOOM alzoo de volstreekte meerderheid van stemmen verkregen hebbende, is benoemd tot lid van het Bestuur, en verklaart zich die benoeming te laten welgevalen, waarna hij, op uitnoodiging van den Voorzitter, plaats neemt bij het Bestuur. In de volgende bijeenkomst zal nu, ter vervanging van den heer HOOGENBOOM, een lid van de Commissie van redactie worden benoemd.

De Voorzitter opent de beraadslaging over de verhandeling, door den heer VIGELIUS in de vergaderingen van den 24 December 1868 en den 26 Februari 1869 gehouden: *Eene wandeling langs den IJssel.*

De heer A. T. KNOOP heeft het woord en zegt:

Ter verdediging van den IJssel wil de heer VIGELIUS nog eenige fortten bij die rivier. Nu wenscht spreker te weten, of die fortten gesloten werken zullen zijn, met hunne eigene bezettingen, en met welk geschut die werken worden voorzien. Spreker doet die vraag, omdat hij meent dat de werken aan den IJssel moeten worden verdedigd, even als veldverschansingen, door mobiele troepen en met veldgeschut, zoodat de daarvoor gebezigde macht onmiddellijk bij het leger is aan te trekken als de riviervedediging ophoudt. Het blijft toch de hoofdzaak dat het leger te velde sterk zij, en men zoo min mogelijk bij den IJssel gesloten werken met onvervoerbare vuurmonden hebbe, waarvan de bezettingen waarschijnlijk, de vuurmonden zeker verloren zijn als de vijand de rivier is overgetrokken.

Spreker acht het zeer goed de nadering tot de rivier door inundatiën moeilijk te maken, en de overblijvende gedeelten van den rechter oever, als die met meer voordeel zijn te verdedigen dan de rivier zelve, te versterken, mits met werken, die zonder eenige voorbereiding zijn te bezetten en te verdedigen, die zonder iets achter te laten onmiddellijk zijn te ontruimen, en die, in handen des vijands gevallen, hem niet de minste dekking geven. Zonder vaste punten waarin hij zich kan staande houden, is hij dan bij het keeren van den oorlogskans gemakkelijk weder van de rivier te verdrijven.

De heer HOOGENBOOM heeft met genoegen gehoord, dat de heer VIGELIUS ook is een voorstander van de verdediging van den IJssel, ofschoon hij het niet met hem eens is omtrent de middelen om den IJssel verdedigbaar te maken, daar hij vermeent dat met dezelfde uitgaven betere uitkomsten zijn te verkrijgen. Spreker laat de kosten voor werken, die voor handel en nijverheid reeds als hoog noodig worden beschouwd, buiten rekening, daar die vroeg of laat toch moeten komen. Hij wil er hier alleen op wijzen,

dat zich bij den IJssel het geval voordoet, wat elders meestal te vergeefs zal gezocht worden, namelijk dat de belangen van handel en nijverheid met die der verdediging samenvallen. De meeste groote werken (spoorwegen), die bij ons in den laatsten tijd zijn ontworpen en worden daargesteld, brengen de verdediging onberekenbare nadeelen toe, en niet overal kan men zich daartoe op de noodzakelijkheid beroepen. Dit is oorzaak dat later nieuwe werken werden of moeten worden aangelegd, die op sommige punten op verre na niet zoo goed zijn of zullen zijn als de oorspronkelijke waren. Spreker wijst o. a. op 's Hertogenbosch.

In plaats van de elf forten die de heer VIGELIUS wil, terwijl hij de bruggenhoofden laat zoo als zij zijn, zou spreker alleen dat bij Westervoort wenschen, en, in plaats van de tien andere, vier forten willen bouwen, niet vóór, maar achter de rivier, zoodanig ingerigt dat zij zoo lang mogelijk, ook als de vijand de rivier reeds lang over is, bezet kunnen blijven. De troepen daarin geplaatst, acht spreker volstrekt niet nutteloos opgeofferd. Zij doen hier toch oneindig meer nut dan wanneer zij met het leger terugtrokken, want de vijand kan noch van de straat-, noch van de spoorwegen gebruik maken, zoo lang die forten niet in zijn bezit zijn. Trekt de vijand de rivier over en moet ons leger op de stelling van Mastenbroek, die spreker ook zéér noodig acht, of naar Arnhem en daar den Rijn over, terugtrekken, dan kunnen de forten ook veel nut doen door de vervolging van den vijand te beletten, minstens te belemmeren.

De bruggenhoofden zou spreker wenschen te behouden. Wanneer er forten worden gelegd op de straatwegen, dan komen zij van zelf tegenover de bruggenhoofden en dekken deze in de keel. Trekt de vijand nu ergens over de rivier, dan kan de bezetting der bruggenhoofden op deze forten retireeren met medeneming van het geschut, als dit zoo vervoerbaar is als thans. Hierdoor wordt de bewapening der forten aanmerkelijk gebaat.

Zijn de straatwegen afgesloten, dan schiet er voor den vijand niets over dan het maken van wegen van af de overgangspunten. Aan de eene zijde moeten die wegen loopen over hooge zandige heuvels, en aan de andere zijde door weiland, dat in sommige gevallen dras gezet kan worden. Dit zal het gros van het vijandelijke leger langen tijd ophouden; hij moge met een gedeelte

wel vooruit rukken, maar zal toch de Utrechtsche-linie niet durven passeeren, zonder een of meer forten te nemen, wat zonder geschut of met licht veldgeschut niet mogelijk is, al is de inundatie nog lang niet gesteld, indien wij maar zorg dragen dat de inundatie-sluizen bij Vreeswijk, nu beschermd door een *open* werkje, door een *gesloten* werk worden verdedigd. Gaat men toch voort met het stellen der inundatie, dan zou het doorgedrongen korps spoedig afgesloten zijn, want op de wegen liggen forten.

Kan de vijand een der forten, in de keel aanvallende, nemen, dan heeft hij een zéér groot voordeel. Het is dus noodig na te gaan of al de forten in de keel voldoende verdedigbaar zijn.

Spreeker ziet niet alleen veel nut in de IJssel-linie voor eene rechtstreeksche verdediging, maar ook en vooral bij eene gewapende onzijdigheid. Een kleine legerafdeeling achter den IJssel geplaatst, zal die onzijdigheid veel beter kunnen doen eerbiedigen, dan een sterk leger achter de Utrechtsche-linie. Een der beide vijandelijke partijen, die, elk voor zich, ons tot zich willen overhalen, kan ons daartoe noodzaken — met eene zéér kleine macht — als wij achter de Utrechtsche-linie post vatten, door het grootste gedeelte van ons land te bezetten en te brandschatten. Willen wij dan den vijand verdrijven, dan moeten wij van verdediger aanvaller worden, en geven daardoor de groote voordeelen prijs, die de nieuwere vuurwapenen aan den verdediger, die op bekend terrein is, geven. Staan wij achter den IJssel, aannemende dat de rivier is versterkt zoo als wordt verondersteld, dan zal de vijand eene belangrijke troepenmacht moeten afzonderen om ons te dwingen. Het is de vraag of hij zoo veel troepen kan wisselen. Het groote voordeel dus van het postvatten achter den IJssel is daarin gelegen, dat wij slechts een klein leger op voet van oorlog moeten houden, wat minder kost en minder handen aan handel, nijverheid en landbouw onttrekt dan bij eene opstelling achter de Utrechtsche-linie, en daarenboven nog véél grooter waarborgen oplevert.

Bij de spoorwegen moeten de forten naar sprekers oordeel grooter zijn dan op de straatwegen, want zij moeten die wegen totaal afgesloten houden, zoo lang als men dat van korpsen, die afgesneden zijn van het overige gedeelte van het Rijk, mag verwachten. De vijand moet dan zijn zwaar geschut langs de straat-

wegen — er is eigenlijk maar één weg daartoe voor hem bereikbaar, die over Apeldoorn — vervoeren, die spoedig onbruikbaar zullen worden of groote herstellingen zullen behoeven, waardoor dit vervoer uiterst langzaam zal gaan, en men in de Utrechtsche linie veel tijd zal winnen. De inundatie kan dan beter gesteld, de troepen beter geoefend, het leger door vrijwilligers meer versterkt worden, en het kost den vijand veel meer geld.

Derhalve vermeent spreker, dat de beste wijze om den IJssel verdedigbaar te maken zal zijn het bouwen van vijf forten, en wel twee groote, een bij Arnhem en een bij Hattem, en drie kleine, een achter elk der bruggenhoofden, de eerste dus dienende om de spoor-, de laatste om de straatwegen af te sluiten. Hij vermeent dat deze niet veel meer zullen kosten dan de tien van den heer VIGELIUS, welke naar sprekers oordeel ook niet gebouwd zullen worden voor f 30 000 het stuk, daar de onteigeningskosten, voor vele althans, zéér hoog zullen zijn.

Voor het bombardeeren der bruggenhoofden koestert spreker geen vrees. Het gebeurde bij Sonderburg kan om verschillende, door hem genoemde, redenen, niet tot voorbeeld strekken. Wat zou de vijand bij een bombardement, zelfs bij het geheel plat schieten der plaatsen winnen? De inwoners kunnen de stad verlaten, en in elk geval de bezetting niet tot de overgave dwingen, daar het leger deze kan ter hulp snellen; magazijnen ziju er niet te vernielen, de troepen zijn weinig in getal en op of achter den walgang opgesteld, grootendeels aan het vijandelijke vuur onttrokken. De vijand kan er echter moreel véél bij verliezen, daar menig-een, die niet uit vaderlandsliefde ten strijde trok, uit wraakzucht de wapens zou opvatten. Door het geheele volk op hem te verbitteren door zulk eene niet te rechtvaardigen daad, zou hij zich zéér benadeelen. Spreker acht het dus niet noodig, dáárom alleen, die forten, door den heer VIGELIUS voorgesteld, te bouwen. Ook moet niet uit het oog verloren worden, dat een bombardement nog niet zoo gemakkelijk zal gaan, want het op den walgang geplante vesting-geschut zal het vijandelijke veld-geschut wel op een afstand houden.

Omtrent de verdediging der overgangen is spreker het niet met den heer VIGELIUS eens. Hij gelooft dat het gevaarlijk, zéér gevaarlijk is, op 2000 el afstand van de rivier te gaan staan, en dan over de

eigen troepen heen te vuren met gevulde projectielen. Door de dijken kan men de uitwerking van zijn eigen geschut niet zien, en veel corrigeeren is ook gevaarlijk, want neemt men den afstand te kort, dan springen de granaten tusschen de eigen troepen. De afstand is bovendien niet bekend, want men kan niet voor alle mogelijke punten afstanden opmeten en aangeven op het terrein. Om eigen troepen te sparen, zal men eerder te ver dan te dichtbij vuren, en, daar de dijken beletten de projectielen te zien aanslaan, tot groot genoeg van den vijand in het wilde doorschieten.

Spreker heeft met genoeg vernomen, dat de heer VIGELIUS ook een voorstander is van het getrokken geschut bij de veld-artillerie, en gaarne al het gladde zou zien vervangen bijv. door getrokken 12-ponders. Hij acht dit wel eene uitgemaakte zaak onder deskundigen, maar vindt het toch niet kwaad dat dit zoo eens wordt gezegd.

De heer STIELTJES wil, alvorens tot de beoordeeling van het door den heer VIGELIUS vroeger medegedeelde over te gaan, met een voorbeeld uit den veldtocht van 1813 aan de Elbe aantoonen, dat het slaan eener brug en het defileeren daarover nog niet voldoende is om den overtocht der rivier als gelukt te doen beschouwen, indien het terrein op den oever, waar de verdediger staat, zeer doorsneden is. Met een enkel woord wil hij vooraf aan den stand van zaken aan de Elbe in September 1813 herinneren.

Het Fransche hoofdleger stond om Dresden, met een oostwaarts voorgeschoven leger in Silezië, en een noordwaarts voorgeschoven leger, aanvankelijk bij Wittenberg, later bij Torgau. Tegenover die Fransche macht stond:

In Bohemen het hoofdleger der Verbondenen onder SCHWARZENBERG.

In Silezië, onder BLÜCHER, het leger van Silezië.

In de omstreken van Berlijn, maar bezuiden die hoofdstad, haar dekkende, het Noorder-leger onder BERNADOTTE.

In getal hadden de Verbondenen eene groote overmacht op de Franschen, die daarentegen in het bezit waren van alle vaste punten op de Elbe, als: Königstein en Lilienstein boven Dresden; Dresden, Torgau, Wittenberg, Maagdenburg, Werben, Hamburg.

Ongelukkigerwijze voor de Franschen echter, waren Dresden en

Hamburg slechts tijdelijke vestingen van zeer grooten omvang, die 30 000 en 40 000 man bezetting hadden; ook Torgau en Maagdenburg hadden zeer groot garnizoenen, en alleen in de andere genoemde plaatsen waren garnizoenen van weinige duizenden manschappen.

De vooraf bepaalde wijze van krijgvoering der Verbondenen was, sedert het hervatten der vijandelijkheden, in 't midden van Augustus tot het laatst van September met zeldzame vastheid volgehouden. Die wijze van krijgvoeren bestond hoofdzakelijk in twee punten: uitwijken daar, waar NAPOLEON zelf optrad; aanvallen daar, waar slechts zijne onderbevelhebbers waren. Éénmaal was van dien stelregel afgeweken, en had aan de Verbondenen de nederlaag van Dresden op den hals gehaald; overal waar zij tegen onderbevelhebbers opgetreden waren: bij Gross-Beeren, bij Kulm, bij de Katzbach, bij Dennewitz, hadden zij de overwinning behaald. Daardoor, en door de verzwakking van het jonge Fransche leger, ten gevolge der zware marschen heen en weder, was in 't eind van September de overmacht der Bondgenooten zoo groot geworden, dat zij besloten tot eene aanvallende beweging in den rug van NAPOLEON's leger. Het leger van Silezië, eenige troepen voor Dresden latende op den regter Elbe-oever, trok naar een lager gelegen punt der Elbe, bij Wartenburg, alwaar de rivier eene oostwaarts uitspringende scherpe bocht maakt.

Zoo als de schets op de schaal van 1 : 10 000 (1) aangeeft, valt de Elster daar aan den regter-oever in de rivier, die grootendeels door bedijkte weilanden met enkele hoogere gedeelten met boschjes bedekt is. Langs de keel der uitspringende bocht ligt een zware dijk, door voorliggende oude rivierarmen of *hanken* gedekt, en achter dien dijk, links van 't midden, het dorp Wartenberg, geheel aan den rechtervleugel het dorp Bleddin. Naar Wartenberg voerde een weg, tusschen de oude rivierarmen slingerende, naar Bleddin een dijk op den linker Elbe-oever. Ten noord-oosten van Wartenberg lagen zandige hoogten, de *Weinbergen* genaamd, ten zuiden van de vlakte afgescheiden door de *Schleusengraben*, die naar het westen liep. Op dit terrein had op den 3^{den} October een gevecht plaats tusschen de overblijfselen van het 4^e Fransche korps onder BERTRAND, en het 1° Pruisische korps van den

(1) Deze schets zal, verkleind op de schaal van 1 : 50 000, bij de volgende aflevering worden gevoegd.

generaal YORK, dien dag de voorhoede vormende van het leger van Silezië. BERTRAND's korps, dat bij de nederlagen van Gross-Beeren en Dennewitz veel geleden had, bestond hoofdzakelijk uit 10 000 Franschen en Italianen der divisien MORAND en FONTANELLI en uit 2000 Wurtembergers der divisie FRANQUEMONT, terwijl ook nog van eenige Westphaalsche cavalerie melding wordt gemaakt. De sterkte der artillerie wordt niet opgegeven; het Pruissische verhaal spreekt zelfs van 18-ponders, wat bij de nabijheid der vesting Wittenberg niet tot de onmogelijkheden behoort. Het Pruissische korps van YORK telde 20 000 man infanterie, 4000 ruiters en 84 stukken geschut, en maakte deel uit van het nu nog 60 000 à 65 000 man sterke Silezische leger, dat bij de Katzbach de overwinning op de Franschen behaald had.

Reeds in de laatste dagen van September hadden troepen van het Noorder-leger onder BULOW, die toen tegenover Wittenberg stonden, eene brug over de Elbe geslagen bij de uitspringende punt beoosten Wartenberg, en hadden die brug door een klein bruggenhoofd gedekt. Door eenige Fransche troepen gehinderd, was die brug weër opgebroken en weggevoerd, het bruggenhoofd verlaten. Op den 1sten October 1813 verzamelden de technische troepen van YORK's korps op hetzelfde punt de materialen voor twee bruggen, die den 2^{den} October geslagen werden, weinig verontrust door de Franschen, omdat de Pruisen met hunne 12-ponder-batterijen van den rechter Elbe-oever de vlakte vóór de brug schoonveegden. DROYSEN (in YORK's levensbeschrijving) spreekt van twee bruggen, namelijk: eene schipbrug en eene schraagbrug. VALENTINI teekent op zijne schets eene schipbrug en eene gierbrug. Hoe dit ook zij, er waren twee bruggen voorhanden.

De Fransche troepen waren als volgt opgesteld: links, in en benoorden Wartenberg, de Fransche divisie MORAND, gedekt staande achter den dijk en met batterijen aan dien dijk versterkt, terwijl het zwaar geschut (18-ponders volgens DROYSEN) op de achterliggende hoogten stond, en over den dijk heen de vlakte beheerschte; rechts van Wartenberg de Italianen van FONTANELLI; bij Bleddin (aanvankelijk voorwaarts van dit dorp) de Wurtembergers van FRANQUEMONT; meer achterwaarts, bij Globig, eenige Westphaalsche cavalerie.

Den 3^{den} October, 's morgens om 5 uur, was YORK in het dorp Elster; om 7 uur trokken de eerste troepen over de bruggen, en rukten door boschachtig terrein tegen Wartenberg op, maar leden zware verliezen door het bedekte geschut- en geweervuur van achter den dijk. Meerdere troepen moesten aanrukken, die meer zuidelijk een aanval tegen Wartenberg beproefden, maar hun doel niet bereikten en ook zware verliezen leden. Toen werden 4 twaalfponders op den rechter Elbe-oever bewesten Iserbeck geplaatst, om de Fransche artillerie op den heuvel in de flank te nemen, maar dit mislukte; een gedeelte der zware Fransche artillerie wendde zich links, demonteerde of verdreef die Pruissische stukken, en begon toen weêr op de oprukkende colonnes te vuren.

Toen de aanvallers op Wartenberg waren afgeslagen, beproefden de Pruisen de Wurtembergers weg te dringen, dat aanvankelijk gelukte, maar door welke zij later toch weêr verdreven werden. Eindelijk, toen de geheele infanterie van YORK reeds in gevecht was en zeer geleden had, gelukte om 2 uur een aanval met overmacht op de zwakke Wurtembergsche divisie bij Bleddin; dit dorp werd genomen, een uitval van 3 Fransche bataljons uit Wartenberg afgewezen, en omstreeks 3 uur ook dat dorp genomen, nadat de uit Bleddin deboucheerende Pruissische troepen reeds tot bezuiden Wartenberg waren gekomen, en de Westphaalsche cavalerie bij Globig verjaagd of gevangen genomen was. Om 3 uur was het gevecht beslist, terwijl om 7 uur de overgang over de Elbe was begonnen, en VALENTINI (een ooggetuige uit den staf van YORK) erkent: dat het YORK'sche korps te vergeefs zijne krachten op den 3^{den} October zou uitgeput hebben, indien de vijandelijke generaal beter den sleutel zijner overigens zeer sterke stelling, het dorp Bleddin namelijk, met de daar samenloopende dijken, vastgehouden had.

THIERS deelt mede, dat de Fransche troepen in hunne gedekte stelling geen 100 man verloren hadden, en dat alleen de uitval uit Wartenberg hen 200 man had gekost. Met het verlies der Wurtembergers bij Bleddin schat hij het geheele verlies op slechts 500 man, dat der Pruisen op bijna 6000. In DROYSEN's werk wordt het officieel verlies der Pruisen op 2000 man geschat, wat echter niet goed klopt met de herhaaldelijk voorkomende vermelding van bataljons, die tot 60 man, tot twee pelotons,

tot 200 man, versmolten waren. De Pruisen beweren bovendien 1000 gevangenen en 11 kanonnen genomen te hebben, wat de waarheid schijnt te zijn. Onbegrijpelijk is het zeker, dat het belangrijke Bledin werd overgelaten aan eene zeer zwakke bezetting, en wel eene Duitsche bezetting, op een oogenblik dat de trouw der Duitsche troepen meer en meer onzeker werd; men zag dan ook veertien dagen later, behalve Saksische, ook Wurtembergsche troepen te Leipzig de Fransche zijde verlaten.

In elk geval is dit gevecht een bewijs dat een klein korps (hier 12 000 man) in eene sterke stelling eene veel grootere macht (hier het geheele leger van Silezië van 60 000 man) langen tijd kan tegenhouden, en dat, bij kunstmatige versterking dier stelling, de pogingen van dat overmachtige leger waarschijnlijk zouden zijn mislukt. Tevens ziet men er uit hoe waar het is, wat de heer VIGELIUS heeft beweerd: dat eene riviervedediging méér eene zaak van *artillerie* dan van *legersterkte* is.

Thans wil spreker nog mededeelen de denkbeelden van VALENTINI omtrent de verdediging van Holland.

„Dat Holland” (en de schrijver gebruikt hier deze benaming in den meest algemeenen zin, zooals de meeste vreemdelingen dat doen) „over 't algemeen onder het oppervlak der zee is gelegen, door kunstmatige dijken tegen overstroming beschut, „mag als bekend worden aangenomen. De blufferij van een Afrikaanschen despoot: dat hij bij een oorlog met de Hollanders „een aantal schansgravers zou verzenden, om hun land in zee „te veranderen, drukt de gesteldheid des lands vrij goed uit. „Daar nu de dijken niet enkel de kusten, maar ook de rivieren „volgen en dwars door de lage polders de verbindingswegen „uitmaken, kan men door middel der sluizen naar believen zeker „gedeelte des lands onder water zetten, en de Nederlanders be- „dienden zich van dit middel in den vrijheidsoorlog tegen Spanje „soms met uitnemend gevolg. Zij bestreden den vijand met *vloten*, „daar waar zijne landtroepen het overwicht hadden. Een groot „gedeelte van 't jaar is intusschen de bevoeiing *natuurlijk*, en „dient tot vruchtbaarmaking der weilanden, terwijl de overal „te vinden afwateringskanalen en slooten, door dijkjes ingesloten, „tot afwatering der bouwlanden en tuinen dienen. De dorpen en „hoeven liggen meest langs de dijken en op kunstmatige hoog-

„ten, of zijn rondom ingedijkt. Zulke dijken of wallen geven „evenzeer beschutting tegen den vijand als tegen het water, „en men begrijpt licht dat die dijken al licht verdedigings-liniën „worden. Iedere dwarsdijk is als wal te gebruiken, om de daarop „uitloopende dijken te bestrijken, en de kanalen dienen als voor- „grachten. De omdijkte plaats is reeds een soort van vesting. „De wegen, die dwars door het lage land loopen, zijn slechts „voetpaden of zomerwegen. Alleen de hoofddijken langs de groote „wateren zijn als kunstwegen in elk jaargetijde bruikbaar voor „geschut en andere voertuigen; de kleine dwarsdijken daarente- „gen bij dooiweder onbegaanbaar, en bij vorst zeer lastig in 't „gebruik.”

Na eene min of meer politieke uitweiding, die hier thans van minder belang is, maar waarin toch de behartigingswaardige wenk voorkomt dat noch staande legers alléén, noch volkswapeningen alléén, een volk zijne onafhankelijkheid kunnen verzekeren, vervolgt de schrijver aldus:

„Achter dijken en kanalen kan ook de meest geoefende infanterie niet meer uitvoeren, dan de met eene kogelbuks loerende „landman. Aan eene regelmatige troepenbeweging is even weinig „te denken als aan gesloten marsch in kolonnen op den dijk, „wanneer die door eene goed geplaatste artillerie bestreken wordt. „Cavalerie is tot last, en zoo bestaat er wellicht geen land dat „beter geëigend is om door een goed georganiseerden landstorm „verdedigd te worden, dan Holland. Slechts artillerie en genie „moeten in de grootst mogelijke volkomenheid onderhouden „worden.”

Men ziet uit het medegedeelde, hoe een vreemde, die een veroveringsveldtocht in ons land heeft medegemaakt, over de natuurlijke sterkte van onze polderlanden dacht. Het zal den toehoorders alhier wel zijn opgevallen, dat VALENTINI niet volkomen den toestand van zaken begrepen heeft; dat hij, bijv. het onderscheid tusschen uiterwaarden, binnendijksche landen met natuurlijke en kunstmatige afwatering, hier en daar uit het oog verliest, en spreker heeft de woorden dan ook niet medegedeeeld als een proeve van juiste beschrijving van 't land, maar alleen van den indruk, dien dat land in 1813 en 1814 op VALENTINI maakte. Thans wil de spreker hier nog mededeelen, wat VALENTINI zegt van

het terrein op den linker IJssel-oever, tusschen Zutfen en Arnhem, zooals het in November 1813 was, dat is: *veel minder* met buitenplaatsen, huizen en tuinen omzet dan nu.

In § 25 verhaalt de schrijver dat BULOW's voorhoede en reserve-cavalerie onder generaal OPPEN tot Borken en Bocholt (plaatsjes even buiten onze grenzen) was voortgerukt, toen den 18^{den} November het bericht aankwam dat Zwolle reeds door Kozakken bezet was. Er werd toen besloten naar den IJssel voort te rukken, en OPPEN kwam den 23sten te Deutekom en vernam daar dat Doesburg, een oogenblik door de Kozakken bezet, weêr door Fransche infanterie hernomen was. Het was echter slechts een handvol gewapende douanen, die zich (115 man sterk) na eenigen tegenstand gevangen gaven (1). Zutfen, waar 300 man garnizoen lag, gaf zich den 24sten November over. Den 25sten November 1813 trok de generaal OPPEN met 3 bataljons, eene jagerkompagnie, 4 escadrons en eene rijdende batterij naar de zijde van Arnhem, een zwak landweerbataljon van 200 man met 2 stukken in Doesburg latende, en een half regiment dragonders bij Ellicom, om rechts naar de zijde van Deventer te patrouilleeren. Bij Middachten stieten de Pruisen op eene infanterie-colonne van 1000 man met 50 bereden gend'armes, die als flankeurs den marsch openden. Deze colonne rukte, met tirailleurs vooraan, tot den aanval op; maar trok op het ontvangen van eenige kanonschoten terug, zich in het bosch- en heuvelachtige terrein van Rozendaal werpende, en zich zoo aan de vervolging der cavalerie onttrekkende. De West-pruisische dragonders konden alleen van de achterhoede 20 man gevangen nemen. VALENTINI zegt van dit terrein woordelijk:

„Deze landstreek bevat de eenige bergen van Holland. Een „ruwe, heideachtige heuvelrug, met struiken en klein geboomte „begroeid en door verscheiden steile sleuven doorsneden, volgt „de laagten langs Rijn en IJssel, en sluit door Gelderland aan „de kusten. In dit terrein is moeilijk met cavalerie voort te „komen.”

Nu deze landstreek nog zoo veel meer doorsneden is dan in

(1) Het *Aardrijkskundig Woordenboek* van VAN DER AA vermeldt op het artikel Doesburg, dat 20 douanen al zwemmende door den IJssel ontkwamen.

November 1813, schijnt een terugtocht daardoor, vooral indien die voorzien en alles tot dekking daarvan gereed gemaakt is, zoo bezwaarlijk niet te zijn. Men vergeet toch niet dat *onze* troepen daar te huis zijn, en zich tot verdediging kunnen inrichten, terwijl die Fransche colonne, den vorigen avond pas aangekomen, vreemd in dat terrein was. Ofschoon niet behoorende tot het onderwerp, thans in behandeling, namelijk de verdediging der IJssel-linie, wil spreker hier toch ter loops wijzen op de boven aangehaalde dagen. Den 23sten wordt Doesburg genomen, Zutphen den 24sten, Arnhem eerst den 30sten November 1813. Dat waren de eerste geregelde troepen der Bondgenooten, die Nederland binnenrukten. Welnu, de eerste volksbeweging in Amsterdam had in den nacht van den 15^{den} op den 16^{den} November plaats, die in den Haag den 17^{den}. Die volksbewegingen hebben dus niet gewacht op het inrukken der Verbondene Mogendheden, maar die volksbewegingen hebben het voorwaartsrukken der Bondgenooten uitgelokt.

Thans overgaande tot de behandeling van de voordrachten van den heer VIGELIUS, merkt spreker op, dat men in de laatste jaren verbetering kan waarnemen in de middelen om snel onze inundatiën bij de Utrechtsche-linie te stellen, maar dat wij nog niet zijn waar wij wezen moeten. Bij de berekening van de hoeveelheid water kan men soms groote teleurstelling ondervinden, maar die teleurstelling heeft men wel eenigszins aan zich zelven te wijten, omdat men wel berekent de hoeveelheid water, die op het land staan kan, maar daarbij niet in aanmerking neemt het water dat in den grond trekt. Bij Utrecht en aan den IJssel is dit verlies van minder belang, daar zijn het gedeeltelijk kleigronden, die weinig water opnemen of doorlaten; maar bij zandgronden als de Grebbe-linie, kan men, in drooge zomers, om 100 000 kubieke ellen water op het land te zetten, gerust rekenen 300 000 kub. ellen noodig te hebben. De ondervinding, bij het vullen van het kanaal naar Deventer in Augustus en September 1858 opgedaan, heeft aan spreker alle illusiën ontnomen over het snel stellen van inundatiën bij *zomerdroogte* op *zandgronden*.

De verdediging van de IJssel-linie berust op de rivier zelve, op eenige kleine rivieren op den liuker- en den rechter-oever, en eindelijk op eenige kanalen. Het verdedigingsvermogen der rivier zelve, is door den heer VIGELIUS te klein gesteld. Hij berekent

dat men bij een gemiddelden waterstand zekere diepte heeft, en dan bij 1 of 1.5 el, enz. *onder* middelbaren waterstand zoo veel minder diepte. Deze redeneering is niet volkomen juist. De peilingen met het oog op afwatering en scheepvaart, geven geen acht op kleine geulen in den rivierbodem, die voor beide zaken weinig belangrijk zijn. Maar wanneer men bij *zôér* laag water peilingen doet, met het doel om doorwaadbare plaatsen op te zoeken, dan ziet men dat er behalve de geul voor de scheepvaart nog kleine diepten zijn, alwaar over weinige ellen breedte *mêér* water staat dan in de vaargeul. Het gaat dus niet aan te zeggen, dat wanneer men bijv. twee meters water heeft bij middelbaren stand, men dan bij één meter lageren stand slechts een meter diepte overhoudt, en dus de rivier doorwaadbaar is. Neen, de kleine geulen brengen daarin eenige verandering ten goede. Maar er is nog een tweede punt buiten rekening gelaten.

De bodem van de rivier blijft namelijk niet bij alle waterstanden op dezelfde hoogte. Wanneer hij daalt, dan vormen zich door de dorpels of ondiepten kleine geulen. Het feit is o. a. waargenomen bij de noodbrug te Zutphen, en ook op andere punten. Volgens de peilingen, in 1849 door den luitenant der pontonniers VAN LITH DE JEUDE gedaan, tijdens zomerdroogte en uitsluitend met het oog op het opsporen van doorwaadbare plaatsen, bleek, dat er bij zeer lagen waterstand slechts weinige, spreker meent zich te herinneren slechts drie doorwaadbare punten waren. Spreker gelooft, dat de doorwaadbaarheid geringer is dan de heer VIGELIUS meent, en dus het verdedigingsvermogen van den IJssel grooter. Anders is het met de kleine rivieren op den rechter-oever. De heer VIGELIUS heeft cijfers voor den waterafvoer langs den Ouden-IJssel, den Berkel en de Vecht aangegeven. De metingen van den heer STARING hebben aangetoond, dat de dwarsprofielen over die rivieren zeer onregelmatig zijn. Een deel van die profielen is niet regelmatig afstroomend, zoodat de afvoer van het water proefondervindelijk *vêél* geringer is dan het zou schijnen uit de breedte en de diepte. Spreker zou dus op verre na niet op zooveel water van den Ouden-IJssel, den Berkel en de Vecht durven rekenen als de heer VIGELIUS gedaan heeft. De Oude-IJssel houdt altijd water, de Berkel iets minder, maar droogt toch nooit geheel op; daar is dus gelegenheid genoeg om althans de kleine

inundatiën te stellen, dat zijn de locale inundatiën om de bruggenhoofden Doesburg en Zutphen, maar geen uitgestrekte inundatiën. In gewone tijden zal daartoe water genoeg zijn, maar bij *drooge zomers* moet men er niet veel op rekenen. In dit opzicht is de toestand voor den rechter-oever te gunstig genomen.

Gunstiger is de toestand op den Veluwschen of linker-oever; *daár* heeft men veel meer bronnen, en een kleiner stroomgebied levert daar *méer* water dan een grooter op den rechter-oever, altijd in *drooge* tijden, niet in gewone toestanden. Dit is een vreemd verschijnsel. Spreker toont dit in bijzonderheden aan, bijv. door de voeding der kanalen op de Veluwe, die voor en na door het opgraven van sprengen verbeterd wordt.

Spreker moet nu een punt aanroeren, dat niet in de rede van den heer VIGELIUS voorkomt. Hij toont eerst aan, dat het stelsel van CLAUSEWITZ omtrent de riviervedediging, waarbij de tijd, dien de vijand tot het slaan eener pontonbrug behoeft, het punt van uitgang is bij de wijze van opstellen van troepen ter verdediging, *wellicht* doelmatig kan zijn bij oorlogen, zooals die door NAPOLEON geheel Europa door gevoerd werden, waarbij de legers telkens op een terrein kwamen dat hun geheel onbekend was. Maar wanneer men in zijn eigen land blijft, waar men jaren en jaren den tijd heeft gehad het terrein te leeren kennen en alles tot de verdediging voor te bereiden, waar men tijdelijke verschansingen heeft kunnen maken, magazijnen van materieel heeft kunnen oprichten en de volkswapening organiseeren, enz. wordt de zaak geheel anders. De verdediging van eene rivier in zijn eigen land is niet te vergelijken met die, welke een vijand moet doen in een vreemd land, welks te verdedigen rivieren hij hoegenaamd niet kent. Die *theorie* van CLAUSEWITZ kan dus hier geheel buiten berekening gelaten worden.

Nu zou spreker zeggen dat de heer VIGELIUS te veel heeft toegegeven aan de zucht om door vestingwerken den IJssel sterk te maken. Spreker zou op den rechter-oever voor de bruggenhoofden geen enkel werk willen aanleggen. Het terrein is daar en wordt meer en meer eene ware Vendée; bouwland door hakhout langs hoge wallen of cingels, links en rechts door slooten omzoomd, komt er veel voor; het is een terrein waarop groote bewegingen van troepen, vooral van cavalerie, onmogelijk zijn, en dat niets

toegeeft aan de met *knikken* doorsneden landen aan Sleeswijk's oostkust. In zulk terrein behoeven geene vestingwerken te worden aangelegd; het duurt misschien jaren eer zij gebruikt behoeven te worden, en het is bijna ondenkbaar dat men daar niet omheen zou bouwen, zoodat er weder aandrang zou ontstaan om die werken weg te breken; zij zouden dan ook in volkrijke streken veel hinder veroorzaken. Spreker gelooft dus, dat er voorwaarts van de bruggenhoofden alleen veldwerken moeten aangelegd worden in oorlogstijd. Het leger zelf moet gewend worden daartoe mede te werken. In den tijd van Prins FREDERIK HENDRIK was het leger gewoon met den schop om te gaan, en dit zou nog kunnen geschieden; maar daarenboven, daar hier veel openbare werken worden aangelegd en er dus een aantal polderjongens beschikbaar zijn, zal er in oorlogstijd gelegenheid genoeg zijn om spoedig werken aan te leggen, en zullen in 24 uren alle stukken gedekt zijn en de troepen zich in loopgraven bevinden; doch het is niet raadzaam fortten aan te leggen, die veel tijd van bouwen kosten en veel bezetting vereischen, hetgeen altijd eene versnippering van troepen ten gevolge heeft.

Spreker is het met den heer HOOGENBOOM eens, dat er op den linkeroever uitzondering moet gemaakt worden voor eenige werken, doch gelooft dat men, in plaats van vijf fortten noodig te hebben, des noods met drie zou kunnen volstaan. Om de Utrechtsche-linie aan te vallen heeft men zware vuurmonden met afluiten, munitie enz. noodig, en als men nagaat hoeveel omslag de Franschen bij de belegering der citadel van Antwerpen gehad hebben om hun geschut met scheepsgelegenheid van boven Doornik aan te voeren, dan komt men tot het besluit, dat vervoer van zulke hoeveelheden langs *gewone* wegen per as bijna tot de onmogelijkheden behoort. Men moet zulke massa's vervocren of te water of per spoorweg. De aanvoer te water is belet, want geen schip met materieel kan bij de Utrechtsche-linie komen, nu een fort bij Pannderden de riviervaart stremt. Legt men nu eenige fortten op de linkerzijde van den IJssel tegenover de spoorwegbruggen, dan is ook het vervoer met den spoorweg belet; die fortten kunnen ingericht worden om zich een veertien dagen te verdedigen.

Wanneer men den spoorweg langs den IJssel met het oog op

de defensie op den linker-oever gelegd had, ook van Deventer tot Hattem zou de verdediging van den IJssel daar belangrijk bij gewonnen hebben. Men kon in 1858 (voor *particuliere* maatschappijen) die richting niet voorstellen, die het nadeel had twee spoorbruggen, eene bij Zutten en eene bij Katerveer, noodig te maken. Toen de staatsspoorwegen werden gebouwd, was echter in 1862 en 1863 de baan der Katerveerbrug door de Centraal-spoorweg-maatschappij reeds beslist; toen had men op de lijn langs den linker-oever langs Hattem moeten terugkomen. Men schijnt daaraan niet gedacht te hebben, en heeft de lijn op den rechter-oever gelegd, ook nadat de zéér geldige aanleiding daartoe reeds vervallen was. In 't algemeen schijnen de lijnen (men zou haast zeggen opzettelijk) getraceerd te zijn in het nadeel van de verdediging. Spreker gelooft dat, vooral door het aanleggen van nieuwe spoorwegen in eene goede richting, de verdediging alsnog versterkt kan worden. Voor de groote inundatiën zijn de kleine rivieren niet geschikt. Daarvoor moet men kanalen hebben; kanalen die tevens uit het oogpunt der scheepvaart onmisbaar zijn.

Onder de verdedigingsmiddelen behooren ook middelen om de bruggen te vernielen. Daarvoor zijn geen dure schepen noodig. Ieder schip met steenen en buskruid geladen is voldoende, want elk zwaar geladen schip, dat tegen eene ponton- of schipbrug, of lichte militaire schraagbrug aankomt, neemt die weg. Men heeft daaromtrent ook in den Oostenrijkschen oorlog van 1809 onder-vinding kunnen opdoen; de Oostenrijkers vernielden toen herhaalde malen de bruggen, die de Franschen geslagen hadden.

In het voordeel van bruggehoofden is ook dat zij ingesloten zijn door stormvrije aardewerken met breede natte grachten; die stormvrijheid kan door heggen, palissaden enz. vermeerderd worden en ook door eene *manoeuvre d'eau* des winters. Het water uit de hooger liggende riviértjes op het dan laag IJsselpeil latende afloopen, zullen zich ijshellingen langs de grachtboorden vormen, die moeilijk te overschrijden zijn.

Op den linker-oever van den IJssel bestaan nog vele oude batterijen, die in de helft der vorige eeuw zijn aangelegd met weinig kosten. Te bejammeren zou het zijn, wanneer die werken werden opgeheven, omdat zij nog zeer goed voor de verdediging te gebruiken zijn en den vijand zeer veel nadeel kunnen doen. Spreker

is in zooverre conservatief, dat hij gaarne wenschte te behouden wat gebleken is goed te zijn.

Maar de hoofdzak, spreker herhaalt het, is en blijft een talrijk, goed ingericht leger, dat reeds vooraf bekend is met de taak, die het aan den IJssel te vervullen zal hebben, en dat steunt op eene talrijke volkswapening tot bezetting der bruggehoofden, batterijen en andere verdedigingswerken.

De heer VIGELIUS betuigt zijn dank aan de verschillende sprekers, die zich de moeite hebben gegeven het onvolledige in zijn opstel aan te vullen. Hij herinnert echter, dat het zijn doel niet was, om een stelsel van verdediging van den IJssel voor te stellen, maar om, bij de valsche voorstellingen die sommigen zich van die rivier maken, meer juiste gegevens bekend te maken, en op de groote voordeelen te wijzen, welke het terrein op beide oevers voor de verdediging aanbiedt.

De hoofdzak waarin de vorige sprekers met spreker van gevoelen verschillen betreft de forten, waaromtrent zij meenen dat spreker wat vrijgevig is geweest, en wel voornamelijk bestrijden zij de forten om Zutphen en Deventer voorgesteld.

Spreker wil gaarne erkennen, dat deze forten niet volstrekt noodzakelijk zijn, en alleen de redenen vermelden waarom zij hem wenschelijk voorkwamen.

In de eerste plaats had spreker hierbij gedacht aan de behoefte welke deze steden hebben om zich uit te breiden, welke toch thans of later eene verlegging van den hoofdwal noodzakelijk zal maken, zoo als trouwens te Zutphen reeds gedeeltelijk geschied is ten behoeve van den spoorweg.

En nu kwam het spreker voor, dat zulk eene uitbreiding gemakkelijker kan geschieden met geavanceerde forten, dan zonder deze, daar in het eerste geval minder zorg behoeft besteed te worden aan stormvrijheid, flankering, bewapening enz. van den hoofdwal.

In oorlogstijd bieden zulke vestingen met geavanceerde forten het groote voordeel aan, dat de bewapening en bezetting niet noemenswaard grooter behoeven te zijn dan bij vestingen met enkele enceinte, en toch voor den vijand een veel grooter bezwaar opleveren.

Het insluiten wordt veel moeilijker, de keuze voor het front

van aanval wordt beperkter. Tast hij een der forten aan, zoo moet hij zich twee afzonderlijke belegeringen getroosten; en tracht hij tusschen twee forten door te dringen, zoo wordt hij in de flank genomen.

De meeste nieuwe vestingen, als: Antwerpen, Coblenz, Parijs, hebben dergelijke forten. In Frankrijk is men thans bezig verscheidene Vaubansche vestingen door zulke forten te verbeteren.

Zijn nu zulke forten bij gewone vestingen reeds voordeelig, zulks zal nog veel meer het geval zijn bij de hierbedoelde bruggehoofden, welke vooral een offensief karakter moeten hebben. Spreker bedoelt hiermede, dat men er gemakkelijk met eene vrij groote troepenmacht uit of in moet kunnen trekken, ten einde den vijand in de flank te vallen, wanneer deze op eenigen afstand van een hunner den rivierovergang beproeft, of wel langs een hunner trekt om een ander riviervak te bereiken.

Ter beantwoording van het bezwaar van den heer KNOOP en anderen, dat men zooveel geschut zou verliezen, wijst spreker er op, dat de Nederlandsche artillerie 4000 vuurmonden bezit. Mag men er daarvan, vraagt hij, geen 100, zelfs 200 voor de verdediging van den IJssel opofferen, vooral wanneer men het eens is dat die verdediging zoo ontzaglijk veel waarde heeft? Zonder dit toch is het stellen van de Utrechtsche-linie uiterst problematiek. Buitendien, ging deze redeneering omtrent de IJssel-linie op, dan moet zij ook gelden voor de Utrechtsche-linie, en zóó zou men eindelijk te Amsterdam zijn; men zou wel *vuurmonden* maar geen *land* meer hebben!

Spreker heeft met genoegen gehoord, dat de heeren STIELTJES en HOOGENBOOM het volkomen met hem eens zijn dat forten, waar dan ook te vestigen, — dit is eene bijzaak, die hij gaarne aan beter oordeel overlaat — noodzakelijk zijn, bijzonder ook om, na het verlaten der IJssel-linie, de spoorwegen af te sluiten, en dat de verdediging van den IJssel wezenlijk van het uiterste gewicht is voor de verdediging der Utrechtsche-linie.

Het verschil dat tusschen den heer HOOGENBOOM en spreker schijnt te bestaan omtrent de rivier-overgangen, berust blijkbaar op een misverstand, dat hij op rekening der slechte acoustiek van deze vergaderzaal durft stellen. Spreker leest voor hetgeen hij daaromtrent gezegd heeft, waaruit blijkt dat ook hij van meening

is, dat men geen vuurmonden op 2000 el afstand kan laten vuren over een dijk, waarachter onze eigene infanterie is opgesteld. En toch zou men zulks met onze getrokken 4-ponders moeten doen; hier zou dus het bestrijkende der baan een nadeel opleveren.

Daarom wenschte hij op de vleugels onze 4-ponders, en in het centrum, tegenover het overgangspunt, getrokken 12-ponders, die men op 1000 el afstand zoude kunnen opstellen, om een invalshoek van 10° te verkrijgen.

Spreker dankt den heer STIELTJES voor zijne opmerking omtrent de gleuven die zich zetten juist bij lagen waterstand, waardoor de doorwaadbaarheid van den IJssel veel geringer is dan spreker had opgegeven. Over het algemeen is die doorwaadbaarheid zeer overdreven; althans bij middelbaren waterstand kan daarvan in 't geheel geen sprake zijn. Met 1,20 beneden den middelbaren waterstand is de rivier op sommige punten moeilijk doorwaadbaar, al waren er die gleuven niet.

Omtrent den waterafvoer van den Ouden-IJssel, den Berkel en de Vecht, onderwerpt spreker zich gaarne aan het beter en meer kundig oordeel van den heer STIELTJES. Hij erkent dat zijne opgaven als een maximum moeten beschouwd worden. Iedereen weet hoe die riviertjes verwaarloosd zijn. Reeds lang bestond de wenschelijkheid om ze te verbeteren, waardoor van zelf het afgevoerde water zou vermeerderen. Daartoe bestaat nu hoop. De Minister van Binnenlandsche Zaken toch heeft in zijne Memorie van Beantwoording op het verslag der Tweede Kamer over Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1870 verklaard, volkomen doordrongen te zijn van de wenschelijkheid om die riviertjes te verbeteren, al kon ook voor het volgend jaar nog geen som daarvoor op de begrooting worden uitgetrokken.

De heer STIELTJES schijnt het met spreker eens te zijn, dat de inundatiën op den linker-oever altijd gesteld kunnen worden. Spreker heeft geen gegevens om te bepalen in hoeveel tijd dat zal kunnen geschieden.

De heer STIELTJES heeft zijn gevoelens medegedeeld, dat het beter zou zijn in tijd van oorlog door de technische troepen zeker getal veldwerken te doen maken in plaats van de door spreker voorgestelde forten. In den regel gelooft hij ook, dat het verkiezelijker zou zijn, maar in dit geval niet. Wij zouden toch plotse-

ling overvallen kunnen worden. Wij hebben immers met een vijand te doen, die zich tot taktiek schijnt te hebben gesteld om daags vóór den aanval eerst zijne oorlogaverklaring te doen! Wij moeten dus volkomen gereed zijn of slechts een paar dagen noodig hebben om ons gereed te kunnen maken, althans wat de vestingwerken betreft; de omstandigheden dwingen ons daartoe. Forten te gaan opwerpen terwijl de diplomatische onderhandelingen ahangig zijn, acht spreker eene gevaarlijke zaak. Men heeft er in 1866 een voorbeeld van gezien, toen Pruissen en Oostenrijkers er een voorwendsel tot de oorlogsverklaring van maakten, dat de tegenpartij zijne troepen een dagmarsch nader bij de grenzen bracht.

Spreker vreest dus dat die forten of veldwerken veelal niet zouden worden daargesteld, uit vrees van die diplomatische onderhandelingen te bemoeilijken.

Spreker is het geheel met de heeren HOOGENBOOM en STIELTJES eens, dat het verkieselijk is werken aan te leggen die ook in tijd van vrede nuttig zijn, zoo als kanalen en spoorwegen.

De heer STIELTJES heeft er op gewezen, hoezeer het te betreuren is, dat men van Zutphen tot Zwolle den spoorweg op den vijandelijken oever heeft aangelegd; inderdaad is dit eene Nederlandsche manie, om alle spoorwegen zooveel mogelijk ten gerieve van den vijand aan te leggen. Intusschen is nu de aanleg van een tweeden spoorweg op den linker IJssel-oever dringend noodzakelijk, en wel tot Veessen, en dan zou het wellicht alweder iets goeds inhebben, dat de vijand er geen gebruik van zou kunnen maken, daar hij door de Veluwe van den Centraal-spoorweg gescheiden zou blijven; en van den spoorweg op den regter-oever kan hij niet veel nut trekken, zoolang de stelling van het Mastenbroek bezet is.

De heer STIELTJES neemt het woord, niet om den heer VIGELIUS te bestrijden, maar om nog eenige punten toe te lichten, die hij straks over het hoofd heeft gezien.

Handelende over de bruggehoofden, had spreker gezegd, dat hij die wilde laten zoo als zij zijn, behoudens kleine uitleggingen die noodig mochten wezen. Doch er is ééne verandering, die hij dringend noodig acht. Het snel detachceeren van troepen is tegenwoordig eene hoofdzaak. De heer VIGELIUS heeft er op gewezen, dat de kracht der bruggenhoofden daarin gelegen is, dat de vijand er

eene groote beweging rondom moet maken; en nu is de verbetering, die spreker zou verlangen, deze, dat zij genoegzame *uitgangen* moesten hebben, om minstens het deboucheeren van drie colonnes tegelijk over de rivier toe te laten; te Zutphen bijv. ééne over de gewone brug, en de beide andere over schipbruggen boven en beneden de stad. Dit is zeer noodig, want bij de geschiedenis van alle oorlogen leest men altijd van de verschrikkelijke verwarring, die het omvallen van eenige voertuigen kan doen ontstaan in de naauwe doorgangen van of naar eene stad.

Spreker wijst er op, dat eene hoofdkracht der bruggehoofden moet liggen in de troepen die er uitrukken, niet in de lijdelijke verdediging zelve. Het is een voordeel van de bruggehoofden aan den IJssel, dat men daar met eene mindere soort van troepen volstaan kan. Napoleon heeft gezegd dat men voor veldslagen *geoeffende soldaten*, maar om vestingen te verdedigen *mannen* noodig had. In de bruggehoofden, even als in de vestingen, kan men alles plaatsen wat nog niet voor den velddienst geschikt is, zoodat het leger onverzwakt blijft. Naar sprekers oordeel zou geen enkel man, die voor het veld bruikbaar is, in die bruggehoofden mogen blijven. Deventer bijv. waar bijna de geheele jeugd in den wapenhandel geoeffend wordt, zou in tijd van oorlog bijna zonder garnizoen knnnen blijven, het zou zich zelve verdedigen.

De heer VIGELIUS heeft gezegd dat wij 4000 stukken geschut bezitten; spreker zou er dus ook niet zoozeer aan hechten dat wij eenige stukken verloren, wanneer ze *eerst* den vijand veel nadeel hebben gedaan, hem langen tijd hebben opgehouden. Dan is het verlies geen nadeel en geen schande. De vijand zal er geen kwaad mede kunnen doen, want het zijn *lichte* stukken, die bij een aanval op werkelijke vestingen niet dienen kunnen. Er zijn voorbeelden dat legerhoofden hunne geheele artillerie in den steek lieten, om hun leger te redden; ook deze zagen dus dat verlies zoo zwaar niet in (1).

Op het punt der doorwaadbaarheid van den IJssel, meent spreker, dat hij niet terug behoeft te komen. De IJssel krijgt niet de hoeveelheid water, waarop hij volgens de overeenkomst van

(1) Bijv. Soult in 1809, bij den veldtocht in het noorden van Portugal, na het verlaten van Oporto.

1779 recht heeft. Het is echter niet zoo licht daarin verandering te brengen, want die raakt de teederste belangen van de scheepvaart naar Amsterdam, die lichtelijk domineeren boven de belangen van den IJssel. Dat reeds een kleine meerdere toevoer van water verhooging geeft, blijkt uit het werk van den heer FERRAND, waaruit men ziet dat er eene verhooging van 4 of 5 palm heeft plaats gehad. Er bestaat wel mogelijkheid om in tijd van oorlog aan de rivier meer water te geven. Bij de dammen der punten van scheiding, zou men schepen met steenen kunnen laten zinken. Het geven van eenige palmen water meer aan den IJssel kan dezen wel baten en de Lek weinig schaden; de Lek toch bezit meer dan het dubbele water van den IJssel.

Spreker moet de meening van den heer VIGELIUS bestrijden, dat de kleine rivieren meer water beschikbaar zullen stellen, wanneer daar verbeteringen op plaats hebben door afsnijdingen, verdieping van den bodem, enz.

Valt er geen regen dan behouden zij toch geen water, omdat die riviertjes geene natuurlijke bronnen hebben. Slechts met enkele is dit het geval, maar niet met de meeste.

Spreker gelooft niet dat het goed is nieuwe forten op den rechter IJssel-oever te bouwen, en houdt zijn bezwaar vol over den grooten last der verboden kringen om die forten. De thans voorgeschreven verboden kringen zijn te klein, met het oog op de nieuwere stukken geschut. Men staat verbaasd over hetgeen te Antwerpen geschiedt, waar de vestingwerken omringd zijn (en gedeeltelijk onbruikbaar worden) door de vele omliggende dorpen, kasteelen, boomen, enz. die het uitzicht op vele plaatsen geheel belemmeren.

De bruggehoofden moeten steeds gereed en vooral de garnizoenen beschikbaar zijn. Thans kan men volstrekt niet zeggen, dat de troepen dadelijk disponibel zijn, want bij de tegenwoordige inrichting van het leger moeten de militiens bij eene plotselinge oproeping, als het ware het gansche land doorreizen en dikwijls verscheidene dagreizen afleggen, om de plaats van bestemming te bereiken. In stede daarvan moesten de troepen, binnen vier-en-twintig uren nadat zij zijn opgeroepen, gereed kunnen zijn. De laatst genomen proef met de oproeping (bovendien weken vooraf aangekondigd) van ééne lichting heeft kunnen doen zien,

hoe groot de bezwaren bij *algemeene* en *snel*e oproeping zijn zullen.

De heer A. T. KNOOP wenscht een oogenblik stil te staan bij het antwoord op zijn vraag. — Het blijkt dat de heer VIGELIUS gesloten werken wil met gewoon geschut gewapend, — dus vestinggeschut, geen veldkanons, — en het zullen aarden forten zijn die weinig kosten. Maar in de weinig dure forten zijn toch gebouwen noodig voor de bezetting en wat die bezetting behoeft, misschien zelfs bomvrije gebouwen als het een gesloten werk is van kleine binnenruimte; er is ook berging noodig voor de munitieën, voor het omslachtige artillerie-materiëel van het vestinggeschut, en voor die menigte andere behoeften, die de verdediging van een op die wijze ingericht werk vordert. Dàt zal die werken toch nog al duur maken. — Daarbij komt dat vestinggeschut nog letterlijk wordt geplant, en dat daartoe tijd noodig is; zoodat het, òf ten allen tijde in batterij moet staan en dan een bestendig toezicht en onderhoud vereischt, òf niet aan te wenden is bij plotselinge aanvallen, terwijl het bovendien, in batterij staande, enkel is te gebruiken in de gekozen richting, hoe dringend ook de dadelijke aanwending van geschut in eene andere richting noodig is.

Geheel anders met de werken en wijze van verdediging die spreker bedoelt. Eene gracht of andere hindernis, met de vleugels leunende aan inundatiën of aan de rivier, houdt den aanvaller tegen; eene aarden borstwering dekt tegen zijn vuur, en de geheel open keel geeft eene gemakkelijke gemeenschap met het leger achter of bij de rivier. Die werken zijn werkelijk onkostbaar, omdat de binnenruimte geen gebouwen behoeft ter berging eener blijvende bezetting met hare oorlogs- en levensbehoeften: de infanterie en artillerie, die ter verdediging van die werken oprukken, hebben hare patronen en munitie bij zich; die troepen zijn elk oogenblik te voorzien van levensmiddelen en wat zij verder noodig hebben; zij zijn dagelijks, als men dat wil, door andere troepen te vervangen; en eindelijk, waar de vijand met storm binnendringt, daar kan de teruggetrokken bezetting, door het leger versterkt, met betere kans den strijd hervatten en den vijand terugslaan, omdat de veroverde wal den laatsten niet dekt

en de overgetrokken gracht hem eene hindernis is in het doen ondersteunen zijner binnengedrongen troepen.

De heer STIELTJES wil Deventer, Zutfen en Doesburg als bruggehoofden, en bovendien op den linker-oever achter iedere spoorbrug een massief fort. Met die drie fortten, die veel geld en materiëel zouden verslinden en steeds bezet moeten blijven, kon gedurende eenigen tijd den vijand, die den IJssel is overgetrokken, het onafgebroken vervoer langs de spoorwegen worden belet; — hij zou, zoolang geen dier fortten in zijn bezit is, moeten overladen en een omweg maken. — Is dát nu een voordeel dat den bouw dier fortten zou wettigen? En als zulk een fort in 's vijands handen valt, dan heeft hij een vast punt ter dekking van zijn rivier-overgang; — dank zij onze zorg, kon Zutfen voor hem een uitmuntend dubbel bruggehoofd worden.

Ook het middel om door flank-aanvallen op den rechter-oever, uit de bruggehoofden Deventer, Zutfen of Doesburg, den 'vijand te verhinderen de rivier over te trekken, acht spreker hoogst gevaarlijk. De uitrukkende macht is toch zoo goed als afgesneden, als de vijand juist op dat tijdstip zijn overtocht heeft kunnen verrichten.

De heer STIELTJES heeft door een voorbeeld aangewezen, dat al is eene rivier zonder veel moeite overgetrokken, het verder doordringen dikwijls nog bezwaarlijk valt, en heeft tevens aangemerkt, dat het slaan eener brug groot oponthoud kan ondervinden, als bijv. door ondiepte geen pontons of vaartuigen maar schragen worden gebezigd. Nu vraagt spreker dien heer, als oud-pontonier, of het slaan eener brug over den IJssel wel immer mogelijk is, als aan den linker-oever enkele scherpschutters hun vuur richten op de pontonniers, of enkele veldkanons de pontons of voertuigen beschieten, die te water zijn of worden gelaten? Is dat het geval, dan is de IJssel ook *voortdurend* tegen overmacht te verdedigen, mits men genoeg infanterie en artillerie heeft om dien oever te bewaken en te bezetten, en mits die oever eenigszins is ingericht, om die troepen tegen het vuur van den rechter-oever te beveiligen: de scherpschutter moet uit een kuil, sloot of loopgraaf veilig zijn schot op den pontonnier kunnen richten, en evenzeer moet het kanon, dat een riviervak over een zekere lengte bestrijkt, gedekt zijn tegen 's vijands vuur.

Spreker gelooft dat de minstens 100 el breede IJssel, op deze wijze en in gewone omstandigheden, zeer goed door ons leger voortdurend tegen overmacht is te verdedigen, omdat die overmacht niets uitwerkt, zoolang geen bruggen over de rivier zijn geslagen, en omdat dit slaan op ieder punt met geringe middelen is te beletten, mits de rivier over hare geheele lengte goed bewaakt zij en die geringe middelen overal beschikbaar zijn. Het beginsel om den IJssel slechts zoolang te verdedigen, totdat de Utrechtsche-linie verdedigbaar is, acht hij daarom verkeerd.

Volgens den heer STIELTJES kan de inundatie voor de Utrechtsche-linie thans in veel korter tijd gesteld worden, hetgeen altijd een voordeel is; maar niet zonder belang zou het zijn, als die heer zich wist te herinneren, in hoe veel tijd die inundatie in 1629 gesteld is. Wellicht, meent spreker, zou ons de ondervinding van dat jaar leeren, dat het stellen dier inundatie minder bezwaar heeft dan veelal wordt vermoed.

De heer STIELTJES herinnert zich niet uit het werk van DE BORDES in hoeveel tijd de inundatie in 1629 gesteld is; maar om daaruit eenig gevolg te kunnen trekken, zou men tevens moeten weten, hoe hoog het water toen in de rivier de Lek was, en daaromtrent bestaan van dien tijd geen doorlopende waarnemingen. Wel weet spreker dat het water zeer laag op den IJssel was, omdat de toenmalige bovenmond van den IJssel zoo slecht was, dat hij geen water trok; maar men weet niet hoe de waterstand op de Lek was en dit moet men weten. Alleen is toen bewezen, dat de inundatie te stellen is. In 1672 is de inundatie niet gesteld. Toen was de Lek laag, omdat de Rijn ook bij het Tolhuis laag was. Daarom trok men terug in de oude Hollandsche waterlinie, die *altijd* bruikbaar is, omdat er de polders onder de zee liggen. In 1787 heeft men de inundatie bij Utrecht ook niet kunnen stellen; het schijnt dat er toen ook niet genoeg water was en de Lek laag. Wanneer wij nu nagaan den waterstand van 1857—1859 en zelfs van 1865, die toen zeer laag was, en zien de berekeningen door de genie gemaakt en die niet gebaseerd zijn op den allerlaagsten waterstand, dan gelooft spreker werkelijk, dat wij beter doen de bezwaren wat grooter dan wat te licht te stellen, want in dit laatste geval dan zijn wij verloren.

Wat het overtrekken van den IJssel aangaat, spreker gelooft dat in het door den heer KNOOP gestelde geval het slaan van eene pontonbrug moeilijk zou gaan; het bewijs daarvan wordt o. a. geleverd door het gebeurde in 1799, toen de overtocht, door Aartshertog KAREL over de Aar beproefd, mislukte door het vuur van ééne Zwitsersche scherpschutters-kompagnie, in de ruïnen van het dorp verscholen. Maar in ons klimaat, waar de nachten dikwijls zeer lang en donker zijn, zal men veel kunnen doen, zonder dat de vijandelijke scherpschutters of kanonnen het zouden kunnen beletten of zelfs bemerken. Daarom hecht spreker er veel aan dat onze verdediging aan den IJssel goed in orde is, opdat wanneer ook al een vijandelijk korps eene brug heeft geslagen en is overgetrokken, aan *deze* zijde nog het verder voortdringen kunne gestuit worden.

De heer HOOGENBOOM wenscht nog een paar woorden over de forten in 't midden te brengen. Wanneer er maar één werk is — een bruggehoofd — dan is er maar één kommandant, wat méér waarborg geeft voor het behoud, dan wanneer er eenige forten zijn, alle met een afzonderlijken kommandant, en waarvan het verlies van een fort, het verlies der geheele stelling ten gevolge heeft. Alles hangt dan af van het gedrag, het sneuvelen, enz. van een der kommandanten, een gebrek dat ook in hooge mate de Utrechtsche-linie aankleeft.

Wanneer de bruggehoofden worden aangevallen, dan kunnen de troepen, die aan gene zijde der rivier staan, ter hulp snellen, wat veel moeilijker is als zij de stad door moeten en onder het vijandelijke vuur daaruit moeten deboucheeren om de forten te helpen.

Ten opzichte van de uitvallen is spreker het eens met den heer (Majoor) KNOOP, dat dit gevaarlijk is. De vijand zal de uitvallers vasthouden en elders de rivier overgaan. Het is voor ons niet onverschillig of bijv. 10 000 mandoor den vijand, al heeft deze daartoe 20 000 man noodig, worden vastgehouden, daar wij deze op het overgangspunt hoog noodig hebben, en de vijand minder nadeel van het niet aanwezig zijn van die troepen-afdeeling zal ondervinden.

Wat het bewapenen der open werken met veld-geschut

betreft, dit acht spreker, in strijd met den heer KNOOP, niet wenschelijk. Gaat een fort verloren, dan is waarschijnlijk het terugtrekken van het geschut uit de andere forten ook onmogelijk. Dit geschut is dus hoogst waarschijnlijk verloren. Ook met het oog op het kader, acht hij het niet wenschelijk. Neem eens aan dat elk van de 7 forten maar 5 vuurmonden behoeft, dan is dit 35 kanonnen, dat is voor de veld-artillerie 21 of 22 officieren. De sterkte van het officierskorps bij de artillerie is van dien aard, dat reeds nú niet in de behoefte in oorlogstijd kan voorzien worden en dus zulk eene luxe niet aan te bevelen is.

Of het vernielen van bruggen door middel van schepen met steenen in den IJssel gemakkelijk zal gaan, vermeent spreker te moeten betwijfelen. Die rivier heeft veel ondiepten. Zware schepen met steenen zouden aan den grond raken, en lichte schepen zou men kunnen tegenhouden. Beide soorten schiet men toch ook gemakkelijk in den grond.

De Heer VIGELIUS heeft als voorbeeld aangehaald Antwerpen, doch het verschil tusschen deze groote koopstad en eene plaats als Deventer bijv. is te groot, dan dat men het bouwen van forten daarom henen kan aannemen als grondslag, om het bouwen van forten om Deventer te verdedigen.

De Heer VIGELIUS heeft in zijne eerste verhandeling gezegd, dat het geschut te Westervoort achter zeer lage borstwering *en barbette* stond. Spreker kan verzekeren dat het thans, en ook toen reeds, staat achter borstweringen van voldoende afmetingen en achter schietgaten. Daar het fort echter op zich zelf onverdedigbaar is, wil spreker een ander bouwen meer naar de zijde van Arnhem, om zoodoende de beide spoorwegen af te sluiten en het bestaande, dat zéér goed het herstellen der spoorwegbrug kan beletten, te beschermen. Dit laatste zou dan aan de achterzijde door eene muur of palisadeering, in plaats van door eene borstwering moeten gesloten zijn. — Bij de vorderingen van de industrie in den tegenwoordigen tijd, is het niet voldoende eene spoorwegbrug te vernielen, men moet ook de herstelling kunnen beletten, wil men den vijand langer dan een paar dagen ophouden. Kan men dit niet, dan zou het nog overweging verdienen of het niet beter is de brug maar te sparen.

De heer SCHNEIDER voert aan, dat de heer STIELTJES minder juist schijnt ingelicht te zijn omtrent hetgeen met de militiens heeft plaats gehad. De heer STIELTJES zeide, dat de maatregelen zes weken te voren waren genomen, en de militiens niettemin acht of tien dagen in alle richtingen door het land hebben heen en weer geloopt. De zaak komt hierop neder: er is eenigen tijd vooraf voorgeschreven hoe gehandeld moest worden, als de militiens met eenigen spoed werden opgeroepen. Toen zijn op Zondag, 12 September, de oproepings-telegrammen van het Ministerie van Oorlog uitgegaan aan de autoriteiten, en reeds den daaraanvolgenden Donderdag waren de militiens bij de korpsen. De lichting — het was die van 1865, de militiens der infanterie — bedroeg, als spreker zich niet vergist, tusschen de 6000 en 7000 man, die zich, op een 500- of 600tal na, des Donderdags bij hunne korpsen bevonden. In de eerstvolgende dagen zijn de achterblijvers en ook degenen, die tijdens de oproeping afwezig waren, gekomen, doch het grootste getal was op Donderdag, den 16^{den}, present, zoodat de proef als volkomen geslaagd kan beschouwd worden. De militiens waren eenigszins gewaarschuwd, doch dit zal in oorlogstijd ook het geval zijn, want dan weten zij van zelf, dat zij zullen worden opgeroepen. Spreker moet hier nog bijvoegen, dat de Zondag, toen de telegrammen afgezonden werden, de dag van den storm was, zoodat sommige telegrammen later dan anders het geval zou zijn geweest, aangekomen zijn; niettemin waren, zooals gezegd is, de militiens den volgende Donderdag des namiddags ten 4 ure bij de korpsen.

De heer STIELTJES zegt met genoegen die mededeeling gehoord te hebben, waaruit hij echter een andere conclusie zou trekken als die er nu uit afgeleid is. De couranten hadden lang te voren medegedeeld dat de lichting van 1865 zou worden opgeroepen; ieder man dier lichting wist het dus; spreker althans meent het twee maanden te voren gelezen te hebben; de couranten immers meldden voortdurend dat er een aantal adressen om vrijstelling waren ingekomen, waarop afwijzend beschikt was. Er was dus cene geheele correspondentie voorafgegaan, en ieder militien wist dat hij moest opkomen. Daarop worden des Zondags de telegrammen afgezonden, en des Donderdags zijn de manschappen bij de

korpsen, op 500 of 600 man na; doch er was geen vijand in het land en ieder kon zich met de spoorwegen of stoombooten naar zijne bestemming begeven. Maar stel nu dat wij hier bijv. met een inval van de Pruisen hadden te doen gehad, die, in 1866, Hannover den 15^{den} waarschuwd en den 16^{den} feitelijk reeds aanvielen; dan zouden alle militiens van Drenthe, Twenthe enz. afgesneden geweest zijn, en bovendien hebben er dan ook geen geregelde diensten met de middelen van vervoer meer plaats.

Eene tweede opmerking. De manschappen begaven zich naar hunne vaste garnizoenen en wisten waar zij moesten zijn, en desniettegenstaande kwamen er 500 à 600 te kort. In den tijd van oorlog echter rukken alle troepen op naar de plaatsen waar zij noodig zijn. Waar zal nu de militien zijn korps rejoigneeren en waar krijgt hij zijne wapenen? Zijn bataljon ligt gewoonlijk te Delft, maar is nu op de Veluwe. Waar moet hij zijne wapenen gaan halen? Spreker gelooft niet dat dan zal gelukken, wat nu zoo maar *telle quelle* gelukt is. Pruisen is gewoon te overvallen, hetgeen het altijd gedaan heeft, bijv. tegen Saksen in 1757 en onlangs tegen Hannover, en het kan dit doen omdat het grootendeels gelocaliseerde troepen heeft, bijv. een Pruissisch, een Westphalisch, een Posensch korps enz.; de daartoe behoorende manschappen zijn in 24 uren bij hun troep. Dit is niet alleen voordeelig voor de snelheid van mobilisatie, maar ook voor den samenhang der troepen, zelfs bij korten diensttijd. Oostenrijk heeft die organisatie nooit gewild of kunnen willen, omdat die monarchie uit elkander vijandige bevoikingen bestond; wel had men ook daar Boheemsche, Italiaansche, Hongaarsche troepen, maar de regimenten uit bepaalde gedeelten van het land werden in garnizoen gelegd in andere gedeelten. Dit was natuurlijk een staatkundige maatregel; dit was *diviser pour régner*. Maar dit stelsel gaf voor de mobilisatie slechte uitkomsten. De Oostenrijkers kwamen bijna geregeld in den oorlog eene campagne te laat; zij waren gereed wanneer zij bijna verloren waren. Dat de Oostenrijkers dit deden in den toestand van hunne monarchie, laat zich eenigszins begrijpen, maar dat wij, een volk met ééne taal, ook dit systeem volgen, is geheel zonder zin. Bij de schutterij heeft men de bataljons van Amsterdam, Rotterdam en andere plaatsen. Welk bezwaar is er tegen om bij de militie te doen wat

men bij de schutterij ingevoerd heeft, vooral wanneer men op die wijze bewerken kan, dat men acht dagen vroeger op voet van oorlog is? Men spreekt nu van vier dagen, maar is vier dagen tijdverlies ook niet te groot? Men oppert bezwaren, maar vergeet dat de tegenwoordige bezwaren véél grooter zijn. Immers nu ziet men het verschijnsel dat de manschappen van hetzelfde bataljon, van dezelfde kompagnie elkander niet kennen, dat zij gedeeltelijk hun kader nooit gezien hebben. Nooit zijn de vijf lichtingen bij elkander geweest. Toen onlangs de lichting van 1865 werd opgeroepen, zijn de andere te huis gebleven. Wanneer men de militie plaatselijk maakt, komen al de manschappen uit hetzelfde dorp bijeen. Men verkrijgt een beteren samenhang, die anders alleen door *langen*, zeer langen dienstdtijd te bereiken is (3 jaar in Pruisen, 4 in Frankrijk en 10 of 12 in Rusland) en eene snellere mobilisatie, waarvan de redding van het land kan afhangen.

De VOORZITTER meent dat het niet wenschelijk is, thans de discussie over de samenstelling en de mobilisatie der militie verder voort te zetten, omdat dit niet direct in verband staat met hetgeen voor dezen avond aan de orde is.

De heer SCHNEIDER. Het is volkomen juist dat de militiens hebben geweten, dat zij zouden opgeroepen worden, maar niet *wanneer*. Het was dus een opkomen, ongeveer gelijk met een opkomen in oorlogstoestand. Wanneer nu ééne lichting in vier dagen tijds opgekomen is, zouden evenzeer de vijf lichtingen te samen in denzelfden tijd beschikbaar kunnen zijn. En wat het later opkomen van 500 of 600 man betreft, op een goede 200 na, die des Vrijdags aankwamen, konden de meesten geldige redenen voor hunne afwezigheid doen gelden. En nu vermeen ik toch, dat wanneer men er in geslaagd is om eene lichting in 4 maal 24 uren te doen opkomen, dit een gunstige toestand te noemen is. Tot hiertoe stelde men om de militiens, bij het uitbreken van een oorlog, bij de korpsen te doen opkomen, 8 en ook wel 14 dagen. Men heeft nu gezien dat het in vier dagen geschieden kan. Men kan dus zeggen dat de proef geslaagd is en een gunstig resultaat heeft opgeleverd.

De heer VIGELIUS zal de aandacht niet vermoeien met nog enkele speciale en ondergeschikte punten te bespreken. Alleen wenscht hij te constateeren dat allen het eens zijn, dat de drie bruggehoofden bevestigd moeten blijven. Hij doet dit vooral, omdat men in de dagbladen en ook elders beweerd heeft dat de IJssel verdedigd kan worden, ook al zijn de vestingen Zutphen, Deventer en Doesburg niet omwald. Wanneer die vestingen open zijn, zal de verdediging van den IJssel groote moeilijkheden opleveren. Spreker had gewenscht dit nog nader aan te toonen, maar met het oog op het reeds ver gevorderde uur ziet hij er van af.

De heer J. W. BERGANSIUS. De heer STIELTJES wenscht ook drie forten, maar spreker begrijpt niet hoe men het materieel uit de bruggehoofden zou kunnen benuttigen voor de bewapening dier permanente forten. Wanneer die forten nut kunnen stichten, dan zijn de kosten en het mogelijk verlies van artillerie-materieel van betrekkelijk minder belang, wanneer men slechts in aanmerking neemt het nadeel, dat men met die forten aan den vijand kan toebrengen.

De heer STIELTJES heeft ook gesproken van het bouwen van buskruitmagazijnen, die noodig zouden zijn voor het bergen van den te grooten voorraad buskruit. Naar spreker vermeent is echter het doel van die magazijnen, om buskruit in de Amsterdamsche positie te kunnen bergen. Nu kan dit niet, en zelfs in oorlogstijd zou zulks bezwaarlijk kunnen geschieden. Zonder buskruit is het evenwel niet mogelijk de Amsterdamsche positie te verdedigen. De opmerking van den heer STIELTJES, dat men magazijnen moet bouwen, omdat men te veel kruit heeft, is dus niet geheel juist.

De heer A. T. KNOOP doet nog opmerken, dat men de zaak niet juist inziet, als bij het verlies aan materieel alleen het oog wordt gevestigd op den overvloed dien men daarvan heeft en op de geldkwestie. Het voornaamste is toch de zedelijke indruk dien dit verlies te weeg brengt, en die niet met geld is te vergoeden. De eer onzer wapenen mag geen gevaar loopen door het roekeloos prijs geven van geschut en oorlogsbehoeften.

Het doet den spreker leed, dat de heer STIELTJES geen bijzonderheden kent omtrent de in 1629 gestelde inundatie der Utrecht-

sche-linie, dewijl die eenigste keer dat zij is gesteld geworden voor ons leerrijk kon zijn.

De heer STIELTJES erkent dat het ondoenlijk is bruggen over den IJssel te slaan onder de door spreker aangeduide omstandigheden, maar hij wijst er op dat het in onze lange en donkere nachten wèl zou kunnen geschieden. Spreker meent dat het ook dan nog ondoenlijk zal zijn, dewijl dit niet kan geschieden zonder dat de verdediger het hoort en het werk door kartetsvuur belet. De weinige breedte der rivier is dan zelfs een voordeel, doordien zij toelaat 's vijands verrichtingen op den rechter-oever goed na te gaan en met kracht te bestrijden.

Wat verder in deze vergadering is gezegd, bevestigt spreker in zijne meening dat het slaan van bruggen over den IJssel, en bijgevolg het overtrekken van die rivier, voortdurend is tegen te gaan, als ons leger maar sterk genoeg is om den linker-oever te bewaken en te bezetten. Het zal wel altijd goed zijn tevens den rechter-oever zooveel mogelijk ongenaakbaar te maken, maar het zal vooral goed zijn reeds in tijd van vrede den linker-oever ter verdediging in te richten, door het maken van ingravingen langs dien oever ter dekking van scherpschutters en veldgeschut, en van gangen of loopgraven om ongezien voor den vijand op den rechter-oever die ingravingen te kunnen genaken. Overigens moet aan geen der oevers een enkel fort of werk worden gevonden dat, in handen des vijands gevallen, hem tot voordeel kan strekken, en moeten alle werken van dien aard zijn dat het leger, hetzij vooruitrukkende, hetzij terugtrekkende, geen één man en geen enkel kanon aan den IJssel behoeft achter te laten.

De VOORZITTER wenscht de beraadslaging thans, uithoofde van het vergevorderde uur, te sluiten. Hij kan niet nalaten den dank der vergadering te brengen aan al degenen die aan de beraadslaging hebben deelgenomen. Men heeft toch dezen avond getoond, dat, op de wijze als thans geschied is, de tijd nuttig en vruchtbaar kan worden besteed met het bespreken van onderwerpen, die ter behandeling worden voorgesteld, zonder dat juist eene lezing of redevoering op denzelfden avond voorafgaat. Dit geeft hem het vertrouwen, dat wanneer in de vergadering van November door het Bestuur de gelegenheid zal worden gegeven om,

1869/70. 3

zoals daartoe het plan bestaat, de *volksweerbaarheid* tot onderwerp van beraadslaging te nemen, even goede uitkomst zal worden verkregen. Het Bestuur heeft daartoe besloten, omdat zich tot nog toe geen der leden heeft aangeboden, om in de eerstkomende vergadering als spreker op te treden.

Het Bestuur zal op het oproepingsbiljet aangeven hoe het onderwerp de *volksweerbaarheid*, in onderscheidene punten verdeeld, zal worden behandeld; dan zullen de leden de gelegenheid hebben om zich tot de beraadslaging voor te bereiden. De Voorzitter hoopt dat, bij eene talrijke opkomst, aan de leden aldus een aangename en nuttigen avond zal worden verschaft.

Nadat 8 nieuwe leden zijn aangenomen, sluit de Voorzitter de vergadering.

De Secretaris,
J. H. WITSENBORG.

VEREENIGING

TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.

1869-1870.

Verslag der bijeenkomst van den 9den December 1869.

De Voorzitter, de heer STORM VAN 's GRAVESANDE, opent de vergadering en verzoekt den leden om in plaats van den heer HOOGENBOOM, die in de vorige vergadering tot lid van het Bestuur is benoemd, een nieuw lid te benoemen voor de Commissie, bedoeld in art. 28 van het Reglement.

Bij de stemming, waaraan 55 leden deelnemen, worden uitgebracht op de heeren DE GEER 28, JEEKEL en VAN WILLES ieder 6, MAC LEOD 4, VAN DER SCHRIECK en HIJMANS ieder 3, BUNNIK 2 stemmen en HAITINK 1 stem, terwijl 2 blanco-biljetten in de bus worden gevonden; zoodat de heer DE GEER de volstreckte meerderheid van stemmen verkregen hebbende, benoemd is.

Aan de orde is de behandeling der volgende punten, die door den heer STIELTJES ingeleid worden:

1°. *Verdeeling van arbeid* is de grondslag, waarop de inrichting der staande legers rust. In hoeverre werkt thans nog dat beginsel vóór- en nadeelig op de inrichting der krijgsmacht gedurende lange jaren van vrede?

2°. Hoe kan, behoudens dit beginsel, de aansluiting van het eigenlijke staande leger aan eene volkswapening verkregen worden, en het nadeel weggenomen, dat uit te ver gedreven verdeeling van arbeid voortvloeit?

3°. In welke mate kunnen de vrijwillige oefeningen der burgers
1869/70.

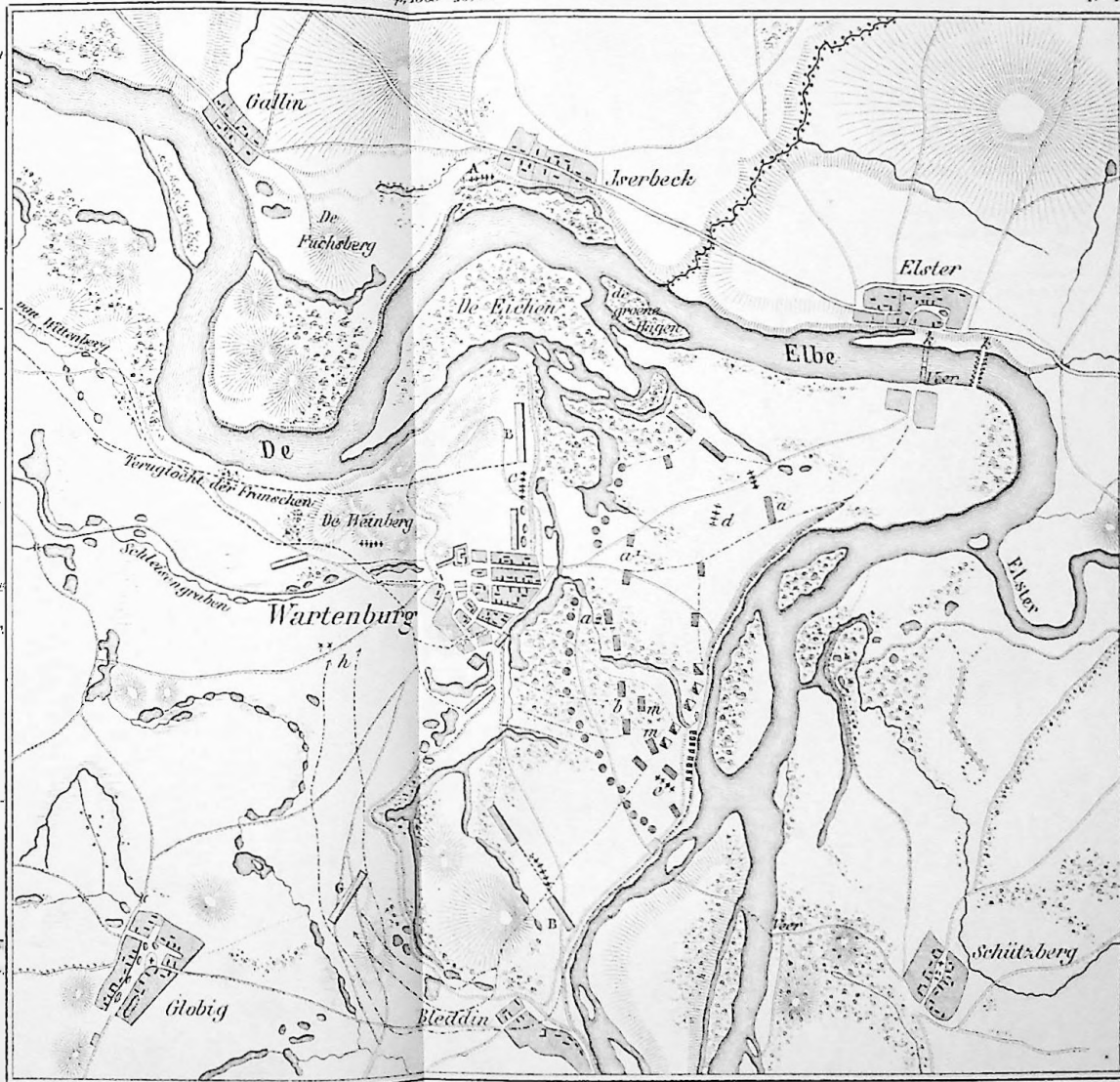
GEVECHT BIJ WARTENBURG DEN 3DE OCTOBER 1813.

Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, 1863 - 1870.

N° 1.

VERKLARING

- BB. Opstelling der overblijfselen van het 2de Fransche legerkorps onder Bertrand, 12000 man sterk, bij Wartenburg en Bleddin. Fransche divisie Morand links achter den dijk met de batterij c.
- In t midden de Italianen van Fontanella.
- Rechts de Wartenburgers van Franquevont, noordwaarts van Bleddin.
- A. Pruisische 12de batterij bij Iserbeck draagt de Fransche artillerie te verdrijven naar de oergracht.
- d. Pruisische batterij mende op de batterij e achter den dijk.
- a, a', a'' 2de Verschillende aanvallen van York's korps Pruisen 24000 man sterk, met 84 stukken als voorhoede van het leger van Silésie, waarvan de beide andere Russische korpsen van Saksen en Sangeren op den rechter Elbe over bleven.
- e. Pruisische batterij en m Pruisische troepen tegen Bleddin gericht.
- G. Nieuwe opstelling der Wartenburgers.
- h. Voortgezette aanval der Pruisen en vervolging der Franschen tot de Schlensengraben.
- h, k. Twee bruggen der Pruisen bij het dorp Elster.
- De overtocht der Pruisen begon 3 morgens om 7 uur, de terugtocht der Franschen op Wittenberg's namiddags om 3 uur.
- Verlies der Franschen: 500 man
" Pruisen: 2000 "
- Het Fransche 2de korps had zware verliezen geleden bij de nederlaag der Fransche legers, den 23de Augustus en 6de Septr 1813 bij Gross-Beeren en Dennewitz.

Tirgervan C van Doorn et Zoon

Schaal 1 à 50000

K^o N^o Steendrukkers

0 500 1000 1500 2000 2500 Meter